

SELANİK’TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI: NUMAN PAŞA’NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI*

Meral BAYRAK FERLİBAŞ**

ÖZ

Osmanlı döneminde kurulan ve Selanik’e Türk-Müslüman kimliği kazandıran vakıflardan biri XVIII. yüzyıl ortalarında Selanik Mutasarrıfı Vezir Numan Paşa tarafından hayata geçirilmiştir. Önce 13 Ağustos 1749 tarihinde herhangi bir hayrât olmaksızın sadece gayrimenkul bağışlayarak evlatlık vakıf kuran paşa ilk vakfiyenin tescilinden yaklaşık olarak altı yıl kadar sonra 16 Mart 1755’te Ahmed Subaşı Mahallesi’nde cami, tekke ve mektep inşa ettirerek hizmete sunmuş ayrıca çok sayıda kitap bağışlayarak daha önce vakfettiği menkul ve gayrimenkullere ilavelerde de bulunmuştur.

Bu şekilde yarı ailevi bir vakıf haline dönüşen kurumla ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan iki vakfiye ile üç vakfiye zeyli ve arşivlerde yer alan bazı belgelerle defterler değerlendirilerek hem vakıf eserler hem de vakfedilenler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kurumlarda hizmet veren personel ile ilgili veriler aktarılarak hayrât ve akarâtın tanıtılmasına gayret edilmiştir.

Bahsedilenlerden başka Selanikli bir hayırseverin vakfa yaptığı katkıya kısaca değinilmiş, Numan Paşa’nın vefatından sonra da yapılan ilaveler olduğu halde bunlara yer verilmemiştir. Paşanın çocukları veya soyundan gelenler tarafından bağışlandığı anlaşılan bu menkul ve gayrimenkullerle ilgili vakfiyelerin mevcut olmaması bunun nedenidir. Vakfa ait muhasebe kayıtlarında görülen ve sonradan eklenmiş olduğu anlaşılan sözü edilen gelir kaynaklarıyla ilgili veriler başka bir çalışmada değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Numan Paşa, Selanik, Pembe Ev, Midhat Paşa, Islahhane.

* Bu çalışma “Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu” tarafından desteklenmiştir.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Eskişehir, ORCID: orcid.org/0000-0001-6368-740X, E-posta: mbayrak@ogu.edu.tr

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ

**AN XVIII. CENTURY VIZIER WAQF IN THESSALONIKI:
CHARITABLE FOUNDATIONS AND PROPERTIES OF NUMAN
PASHA**

ABSTRACT

One of the waqfs, established during the Ottoman period and which gave Salonika a Turkish-Muslim identity, was implemented in the middle of the 18th century by Vizier Numan Pasha, the governor of Salonika. First, the Pasha, who established a family waqf by donating real estate merely without any charity on August 1749, built a mosque, dervish lodge, and school in Ahmed Subası District and put them into service on March 1755 approximately six years after the registration of the first waqf. Also, he donated lots of books and made additions to the movables and real estate he had previously donated.

Two foundation certificate-charters (vakfiye) and three supplements to foundation certificate-charters in the Archives of General Directorate of Foundations, related to the institution which turned into a semi-family waqf in this way, and some documents and books in the archives were evaluated. Information was given about both waqf monuments and the donated ones. Moreover, it was made an effort to introduce both charitable service buildings (hayrât) and income-producing properties (akarât) by transferring data about the personnel serving in the waqfs.

Apart from those mentioned, the contribution of a philanthropist from Salonika to the waqf was briefly mentioned, although there are additions made after the death of Numan Pasha, these were not mentioned. That is there as to why there is no foundation certificate-charters related to these movables and real estates which are understood to have been donated by the pasha's children or descendants. The data related to the mentioned income sources, which are seen in the accounting records of the waqf and which are understood to have been added later, were evaluated in another study.

Keywords: Numan Pasha, Thessaloniki, Pink (Atatürk's) House, Midhat Pasha, Reformatory.

EXTENDED ABSTRACT

As a religious, legal, and social institution, the waqf played an essential role in Ottoman geography and contributed to increasing economic welfare by meeting social needs. Thus, temples like mosques and masjids, educational institutions like schools and madrasas, places where Sufi education was provided, called tekke, zawiya, dervish lodges or khanqahs,

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

libraries with books as information sources, soup kitchens called imaret, health institutions called the darüüşşifa (hospital), bimarhane (mental hospital), darüüttıp (medical school), transportation facilities like roads and bridges, water structures like fountains, water supplies, shadirvan, and waterways, and many other waqf works were built and put into society's service. These organizations, which had been implemented and financed by philanthropists, served as a business within the waqfs; efforts were made to ensure that the services provided were eternal by trying to be managed following the conditions determined by the founder.

The mentioned institutions existed in the Balkan Geography under Ottoman rule and Thessaloniki, where was the waqf that is the subject of this study, thus contributing to fulfilling society's social and cultural needs. Hence, many waqf works were built in the Balkans and Thessaloniki, and the region had been made suitable for Turkish and Muslim life.

This article introduces a waqf established in Thessaloniki by Numan Pasha, one of the statesmen of Thessaloniki in the middle of the 18th century; based on two foundation certificate-charters and three supplements to foundation certificate-charters, information was given about the institutions within waqf's scope, and income's sources donated to continue their services, the personnel to be appointed and waqf's all conditions.

Numan Pasha, referred to as the Governor of Thessaloniki in foundation certificate-charters and supplements to foundation certificate-charter, was Seyyid Hacı Ahmed Ağa's son, a Thessaloniki's notable. The pasha, who held a wide range of state duties, is confused with Grand Vizier Köprülüzâde Numan Pasha, Köprülü Fazıl Mustafa Pasha's eldest son. Therefore, it was determined that he was mentioned as a grand vizier in some archive records and Thessaloniki annuals. However, it was explained that this is incorrect, along with its reasons in the article.

Numan Pasha, waqf's founder, served the state for many years during the reigns of Mahmud I, Osman III, Mustafa III, and Abdulhamid I during his tenure as Thessaloniki's governor, he established a family waqf with the foundation certificate-charter he registered on Shaban 28, 1162/August 13, 1749. He donated two houses, one of which was in a mansion style, in the neighbourhoods of Hacı İsmail and Kara Hacıoğlu. In the foundation certificate-charter, he stated that he and his family would use the large house until his generation's ending, that the waqf's administration belonged to him, and that after his death, his family members would fulfil this duty. In the event of the extinction of his descendants, he wanted his freed slaves to use the house and assume the responsibility of managing the waqf. In the event of the death of their descendants, he wanted those teachers at the primary school

built by his father to keep the mansion and continue trusteeship duty. The pasha made the same demands regarding the small house, stating that in the event of freed slaves' extinction, this real estate should be rented out by the trustee and that the rental income should be sent to the poor of Medina every year with a purse; thus, the house should be included in the Haremeyn Waqf. As seen, the waqf was established without any charitable service buildings. If the generations end in the long future, the income sources or the rental income would be allocated to a charity.

Numan Pasha established his second waqf when he was appointed as Thessaloniki's governor for the second time, with the foundation certificate-charter registered on Zilka'de 17, 1167/September 5, 1754, this time, to operate and generate income with 5,500 kurus, he donated five houses, one large mansion-style and one small one, three shops, three inns, one of which is described as small, five rooms, a winery, a bakery, an orchard, and a plot of land in various neighbourhoods of Thessaloniki such as Tarakçı, Kara Hacıoğlu, Balat, and Ahmed Subaşı and also near Yalıkapı and Avratpazarı. Like the conditions he had set in the first foundation certificate-charter, he wanted to be in charge of all the endowed real estate and money, and after his death, he wanted his sons, if their descendants ended, his daughters. If their descendants were cut off, he wanted his freed slaves to save all the foundation's assets and fulfil his trusteeship duty. He stated that if the freed slaves' descendants were destroyed, the trustee would rent out all the real estate, operate the cash and send the income to those in need in Medina annually.

A newly built large house in Hacı İsmail Quarter was added to the institution, which continued to be a family waqf as in the first foundation certificate-charter, six months later with a supplement to the foundation certificate-charter to the waqf registered on Cemâziyelâhır 1, 1168/March 15, 1755. The conditions regarding this house's use were reported to be the same as the previous ones. However, with the second supplement to the foundation certificate-charter dated Cemâziyelâhır 2, 1168/March 16, 1755, Numan Pasha stated he made a change in the conditions specified in the previous two foundations certificate-charters by putting his immovable properties, which he had built in the place called Emir Bostanı in Ahmed Subaşı Quarter, into service, consisting of a mosque, Nakhshibendi Lodge and a school. Accordingly, he requested that the rental income of all the real estate he donated and the profit obtained from money's operation be used for the institutions' expenses and the payment of the officials' wages. In case of an increase in income, he demanded his son, the trustee, receive half of the remaining amount and all children equally share the other half. In case of his

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

generation's extinction, he stipulated that the income from the sources of revenue should be protected by the trustee of the period, it should be spent for the maintenance and repair of the waqf works when necessary, and real estate should be purchased to generate income for the waqf as the money increases and accumulates.

The pasha, who transformed his waqf into a semi-family waqf, wanted students to be trained in the dervish lodge he put into service and donated 208 books to be used. He also allocated a share of the waqf's income by determining the amount spent on the waqf institutions' lighting and furnishing. The pasha, who gave a certain amount of the food to the lodge's members, ensured regular meals were cooked there. Stating that the conditions regarding the waqf's administration were the same as the previous ones, he demanded that if the waqf could not continue to function in the distant future, the income should be delivered to those in need in Haremeyn.

Twenty years after Numan Pasha put the waqf into operation within the framework of the principles, he donated three bakeries, nine rooms, fifteen shops, a mill, an inn, and a bathhouse, which he included in his previous endowments in the place called Yanık Mahkeme, Avratpazarı, near Hamza Bey Mosque, Emir Bostanı, shortly, in different parts of Thessaloniki and Lankaza Village with a new supplement to certificate-charter on Rajab 16, 1189/September 12, 1775. Noting that the conditions in the previous foundation certificate-charters and supplements to foundation certificate-charters were also valid for this donated real estate, he did not add to his waqf again.

In the second supplement to the foundation certificate-charter, Numan Pasha listed the regulations regarding the person appointed in the waqf institutions and requested twenty-six officials' employment. He also determined the wages paid to these officials, stating they would be given a total of 175 akçe daily. He noted that these people, who will be assigned to administrating the waqf, the mosque, the dervish lodge, and the school, should be chosen among the competent ones. Thereby, he aimed to continue institutions' activities that were performed efficiently.

As mentioned above, Numan Pasha did not add further to the waqf he established after Rajab 16, 1189/September 12, 1775. However, another philanthropist, Poşucu Ali Beşe, included his pottery factory in the pasha's waqf with his foundation-certificate charter dated Muharram 26, 1197/January 1, 1783. Ali Beşe wanted the sheiks of Numan Pasha's Nakhshibendi Lodge to become the trustees of the waqf he established, stated that the enterprise he had dedicated should be rented and that the income obtained would be used for students and dervishes' food expenses in the

lodge. The workshop, Numan Pasha's waqf's income source, continued to provide income to the waqf like other real estates. Even in the accounting records of the waqf examined during the research, it was determined that after Numan Pasha's death, his family members donated movable and real estate to the waqf. They contributed to the waqf services' continuation. Thus, the waqf continued to serve with its rich assets until the beginning of the 20th century. After Thessaloniki's loss, its charities and immovable properties were damaged.

In Thessaloniki, Numan Pasha's name was mentioned in two ways besides his waqf and institutions. The first relates to the reformatory and related buildings built by Midhat Pasha during his governorship of Thessaloniki. Midhat Pasha had the buildings, as mentioned earlier, constructed on land belonging to Numan Pasha's waqf. It is estimated that he used the waqf's income for this work, based on the data in an accounting record of when the reformatory was built. Since the Numan Pasha Mosque and the bathhouse were located where the reformatory was made, their names became synonymous. Sometimes, the reformatory preceded Numan Pasha's name, and the mosque and bath built by the pasha were named Islahhane Mosque and Islahhane Bath. However, such a definition caused the perception of the reformatory as one of the institutions belonging to the waqf. But the reformatory has no ties with the waqf, except it was built on the Numan Pasha Waqf lands. The second important factor that ensured Numan Pasha's name survival is that the street in Ahmed Subaşı Neighbourhood, where his charity was located, was named after him. Beyond naming a street after his name, this has another significance: the Pink House, where Mustafa Kemal Atatürk was born, is in the same neighbourhood as Numan Paşa Mosque Street. At the beginning of the 20th century, the same place was defined as Numan Pasha Street, so pasha's name was kept alive outside of his charity and immovable properties.

Giriş

Osmanlı sınırları dâhilinde bulunan hemen her yer gibi fethedilen Balkan coğrafyası da vakıflar yoluyla imar edilmiş böylece yeni bir medeniyet kurulurken toplumsal ihtiyaçların önemli bir kısmı bu kurumlar tarafından giderilmiştir. Hizmet alanı oldukça geniş olan vakıflar sayesinde öncelikle bir cami ya da mescit inşa edilerek vâkıfın ekonomik gücü nispetinde mektep, medrese, tekke, zaviye gibi eğitim-öğretim kurumları, imaret, tabhane, darüşşifa, hamam, çeşme, şadırvan gibi sosyal tesisler,

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

dükkân, han, kervansaray, bedesten gibi ticari kuruluşlar yaptırılmış, bağışlanan menkul ve gayrimenkullerden sağlanan gelirler tahsis edilerek toplumun kullanımına sunulmuştur. Bu şekilde sosyal ve kültürel ihtiyaçların giderilmesi gayesiyle yaptırılan hayrât etrafında mahalleler oluşmuş, vakıf kurumların bulunduğu bölgeler yerleşmek ve yaşam sürmek için tercih edilen yerlerden olmuştur.¹

1430 yılında Osmanlı hakimiyetine giren Selanik² de vakıf eserlerle bezenmiş, bir kısmı kiliseden çevrilen camiler³ başta olmak üzere çok sayıda mektep, medrese, kütüphane, imaret, han, hamam gibi yapılar inşa ettirilerek⁴ şehir Türk ve Müslüman yaşayışına uygun hale getirilmiştir.

¹ Vakıfların yeni yerleşim birimlerinin oluşmasındaki rolü hakkında bkz. Görgün Özcan, *Osmanlı Şehirciliği ve Vakıflar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017; Bahaeddin Yediyıldız, “Türk Hayrât Sistemi ve Balkan Şehirleri”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya, Nisan 21-23, 2000)*, (ed.) Ali Çaksu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2002, s. 97-106. Vakıf şehir olarak kurulan bazı yerlerle ilgili yapılmış çalışmalar için bkz. Olga Zirojevic, “Vakıflar: Eski Yugoslavya Topraklarındaki Mevcut Şehirlerin Temel Taşı”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya, Nisan 21-23, 2000)*, s. 413-419; Hatice Oruç, “Yeni Pazar Şehri ve Vakıfları”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri Mayıs 2015, Saraybosna*, (ed.) Halit Eren, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2018, s. 129-187. Ayrıca bir şehrin kurulmasına katkıda bulunan vakıf örneği için bkz. Meral Bayrak (Ferlibaş), “Makbul/Maktul İbrahim Paşa Vakfı: Hezargrad'da Bulunan Hayratı”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri Mayıs 2015, Saraybosna*, s. 259-295.

² Selanik aslında 1387 yılında I. Murad zamanında ele geçirilmiş ancak Ankara Savaşı'ndan sonra Bizans'a geri verilmiştir. II. Murad döneminde bir ay süren kuşatmanın ardından 1430 yılının baharında tekrar Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Melek Delilbaşı, “Selânîk ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması”, *Belleten*, C. LI, S. 199, 1987, s.75-101.

³ XVI. yüzyıl sonlarında Selanik'te bulunan Âşık Mehmed, o dönemde şehirde on bir adet cami ve mescit olduğunu, bunlardan yedi tanesinin kiliseden dönüştürüldüğünü ifade eder. (Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-Avâlim*, (haz.) Mahmut Ak, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 985). Vassilis Dimitriadis ise herhangi bir zaman vermeksizin Selanik'te en az on beş Bizans kilisesinin camiye çevrildiğinin kesin olduğunu belirtir. Vassilis Dimitriadis, “Via Egnatia Üzerindeki Vakıflar”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, (ed.) Elizabeth A. Zachariadou, (çev.) Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 97.

⁴ Selanik'te kurulan vakıflara ait kırk vakfiyenin tıpkıbasımını içeren kapsamlı bir çalışma için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, (ed.) Halit Eren, (haz.) Halit Eren-Mustafa Oğuz-Zekai Mete, C. 5, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2017, s. 456-503. Bu vakfiyelerin otuz sekizinin transkripsiyonunu, ikisinin de Arapça olarak matbu harflerle baskısını içeren yayın için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 290-430. XVI. yüzyıl sonlarına kadar bölgede kurulan vakıflar hakkında detaylı bilgi içeren bir arşiv defteri için bkz. Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı

Bu makalede şehirde faaliyet gösteren kurumlar arasında yer alan XVIII. yüzyılda Numan Paşa tarafından yaptırılarak toplumun hizmetine sunulan hayrât tanıtılmış, kurulan vakıf, vakıf eserlerle vakfedilenler, iki vakfiye ve üç zeyle⁵ dayanarak anlatılmaya çalışılmıştır. İlgili arşiv kaynaklarından bazılarının da değerlendirildiği çalışmayla günümüzde mevcut olmayan bu kurumların ve kurucusunun bilinmesi hedeflenmiştir. Makalede öncelikle Köprülüzâde Numan Paşa ile karıştırılan vakfin bânîsi hakkında bilgi verilmiş, ardından vakfa ait kurumlar, gelir kaynakları olan taşınır-taşınmazlar, istihdam edilecek görevliler ve bunlarla ilgili tüm şartlar vakfiyelerle zeyllere göre anlatılmıştır. Daha sonra bağlı bir vakıftan bahsedilerek çalışma sonlandırılmıştır. Bu şekilde vakfin kuruluş aşamasındaki durumu ve yerine getirmeyi hedeflediği hizmetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Aslında vakfin sonraki süreçte işleyişine dair bilgi aktarmak amacıyla muhasebe kayıtları da değerlendirilmiş ancak makalenin hacmini epeyce artırdığı için bu veriler başka bir çalışmaya konu edilmiştir. Bu ikinci makalede kurumun XX. yüzyıl başlarına kadar gelir-gider durumu incelenmiş ve kuruluş gayesine uygun olarak hizmetlerini sürdürüp sürdürmediği tespit edilmeye çalışılmıştır.⁶

(TADB), *Evkaf Defteri (EV. d.)*, 553. *Selanik Evkaf Defteri* olarak da anılan 553 numaralı bu defteri transkribe ederek değerlendiren ancak bazı hatalar içerdiği için dikkatli kullanılması gereken bir eser için bkz. Vedat Turgut, *Yitirilen Mirasımız: Selanik Sancağı Vakıfları (Fethinden XVI. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*, Türk Dünyası Vakfı Yayınları, Eskişehir 2016. XVI. yüzyıl sonlarında Selanik'teki mevcut vakıflar hakkında bilgi veren bir eser için bkz. Aşık Mehmed, *a.g.e.*, s. 985-990. Selanik'teki vakıfların alfabetik olarak bir listesini içeren ve kısa bilgiler veren bir yayın için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, C. IV, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, İstanbul 1982, s. 253-271. Selanik'te kurulan vakıfların bazıları hakkında bilgi veren bir makale için bkz. İsmail Bıçakçı, "Selanik'te Türk Mimari Eserleri", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya, Nisan 21-23, 2000)*, s. 433-447. Selanik vakıflarından bazılarıyla ilgili yapılmış monografik çalışmalar için bkz. Meral Bayrak (Ferlibaş), "Makbul/Maktul İbrahim Paşa Vakfı: Selanik ve Kavala ile Diğer Yerlerde Bulunan Hayratı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 35, İstanbul 2016, s. 1-66; Meral Bayrak Ferlibaş, "Selanik'teki XVI. Yüzyıla Ait Vakıflardan Biri: Yakub Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Vakfettikleri", *Belleten*, C. 84, S. 299, Nisan 2020, s. 135-202; Meryem Kaçan Erdoğan, "Osmanlı Dönemi'nde Selanik'teki Vakıf Hanlarla İlgili Bazı Tespitler", *Near East Historical Review*, 11/3, Temmuz 2021, s. 1-26; Emine Gümüşsoy, "Selanik Mevlevîhanesi", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri Mayıs 2015, Saraybosna*, s. 39-61.

⁵ Vakfiyelerle zeylleri, tarihleri ve kısa içerikleriyle gösteren tablo için bkz. Ek 1.

⁶ Bahsedilen çalışma için bkz. Meral Bayrak (Ferlibaş), "Selanik'teki Numan Paşa Vakfı'nın Muhasebe Kayıtlarına Göre İşleyiş Tarzı", *Balkan Tarihi Araştırmaları II*, Ed. Bülent Akyay, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, Edirne 2022, s.101-172.

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

1. Vakfın Kurucusu Selanik Mutasarrıfı Seyyid Numan

Vakfiye ve zeyllerde, başlıktaki sıfatlarıyla anılan vakfın kurucusu olan Numan Paşa, Selanik ayanından Hacı Seyyid Ahmed Ağa'nın oğlu, Pir Mustafa Paşa'nın ise üvey oğludur. Silahşor olduktan sonra mîrahûr-ı sânilik ve kapıcılar kethüdalığı vekaletlerinde bulunmuştur. 1151/1738-1739 yılında asaleten mîrahûr-ı sâni olarak atanmış, sonra da kapıcılar kethüdası olmuştur. 25 Zilhicce 1161/16 Aralık 1748 tarihinde vezir olan paşa, III. Ahmed'in kızı Zübeyde Sultan⁷ ile evlenerek Selanik valiliğine getirilmiştir. Daha sonra İnebahtı, Rebi'ülevvel 1164/Ocak-Şubat 1751'de Hotin, Rebi'ülâhır 1165/Şubat-Mart 1752'de Vidin, Receb 1166/Mayıs-Haziran 1753'de Belgrad ve Cemâziyelevvel 1167/Şubat-Mart 1754'de ikinci defa Selanik Valisi olarak tayin edilmiştir. I. Mahmud'un ölümünden sonra 1169/1755-1756 yılında Adana valisi olmuş fakat ertesi yıl vezaret payesi geri alınmıştır. 1171/1757-1758'de vezirliği iade edilmişse de Adana valiliği sırasında kendisi hakkındaki şikayetlerin merkeze yansması üzerine 1172/1758-1759'da tekrar kaldırılmıştır. Cemâziyelevvel 1173/Aralık 1759-Ocak 1760'da yine vezirlik verilerek Sayda, ardından Trabzon, Safer 1178/Temmuz-Ağustos 1764'de Van, daha sonra Erzurum ve Cemâziyelevvel 1181/Eylül-Ekim 1767'de de Çıldır valisi olarak atanmıştır. 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı sırasında önce Gürcistan seraskeri, Cemâziyelâhır 1185/Eylül-Ekim 1771'de de Şam seraskeri ve Rakka valisi olup 1186/1772-1773 yılında orduda görevlendirilmiştir. Safer 1187/Nisan-Mayıs 1773'de Rumeli valiliği verilerek Karasu seraskeri olarak atanmış ancak yaşlandığı için aynı yıl Receb 1187/Eylül-Ekim 1773 tarihinde bu görevden azledilerek Misivri muhafazasına gönderilmiştir. Daha sonra Kandiye valiliğine getirilmiş, 1190/1776-1777'de vezirliği tekrar alınmıştır. 1198/1783-1784 yılında da şeyhül-vüzerâ iken vefat etmiştir.⁸

I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa ve I. Abdülhamid olmak üzere dört padişah döneminde uzun yıllar devlete hizmet eden paşa, XVIII. yüzyıl

⁷ Yirmi sekiz yıl süren kısa hayatında sultan, 5 Muharrem 1161/6 Ocak 1748'de Anadolu Valisi Vezir Süleyman Paşa ile evlenmiş ancak paşa aynı yıl vefat etmiştir. İkinci defa 16 Muharrem 1162/6 Ocak 1749 tarihinde Numan Paşa'yla evlendirilen sultan yedi yıl sonra hayatını kaybetmiş ve Yeni Cami haziresine defnedilmiştir. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 140-141.

⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (yay. haz.) Nuri Akbayar, C. 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1264.

ortalarında Selanik'te önce zürrî/ehlî yani evlatlık bir vakıf⁹ kurup hayata geçirmiş, daha sonra cami, tekke ve mektep inşa ettirerek farklı zamanlarda yaptığı ilavelerle kurumu geliştirmiştir. Nedense Selanik'teki bu vakfın kurucusu Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın büyük oğlu Sadrazam Köprülüzâde Numan Paşa zannedilmiştir. Hatta bu nedenle bazı arşiv materyaline "... *mahrûse-i Selânîk'de vâki' vezîr-i a'zam-ı esbak merhûm es-Seyyid Nu'mân Paşa'nın câmi'-i şerîfi vakfi ...*" ifadesinde olduğu gibi veziriazam olarak kaydedilmiştir.¹⁰ Sadrazam Numan Paşa XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde, tam tarih vermek gerekirse 6 Şubat 1719'da vefat etmiştir.¹¹ Oysa çalışmaya konu olan vakfın kuruluşunu belgeleyen ilk vakfiye 1749 yılına ait olup Selanikli Numan Paşa'nın birinci valiliği dönemine tesadüf etmektedir. İkinci vakfiyesi de ikinci kez Selanik valisi olduğu döneme aittir. Üstelik ilk vakfiyede paşanın babasının adı yukarıda da belirtildiği üzere Seyyid Hacı Ahmed Ağa şeklinde geçmektedir. Dolayısıyla Köprülüzâde Numan Paşa'nın ölümünden otuz yıl sonra kurulan bu vakfın ona ait olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu yanlış bilgi Selanik salnamelerinde mevcut olup salnameleri referans alan Numan Paşa Vakfı'ndan söz eden bazı çalışmalarda da görülmektedir.¹²

⁹ Öncelikle vâkıfa, ardından vâkıfın soyundan gelenlere yani ailesine, daha sonra üçüncü şahısların istifadesine bırakılan, son safhada da dinî ve hayrî bir gayeye tahsis edilen vakıf demektir. Daha fazla bilgi için bkz. Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996, s. 270-279; Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 14-17. Ayrıca bkz. Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 42, İstanbul 2012, s. 478.

¹⁰ Bunlardan birkaçı için bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkafl Muhasebe Kalemi (EV.MH)*, 1341/218; VGMA, BOA, *Evkafl Mektûbî Kalemi (EV.MKT)*, 985/120.

¹¹ Köprülüzâde Numan Paşa'nın biyografisi için bkz. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s. 1265; M. Tayyib Gökbilgin, "Köprülüler", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, C. 6, İstanbul 1993, s. 892-908 (Numan Paşa'nın biyografisi: s. 905-908); Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Nûman Paşa", *TDVİA*, C. 26, İstanbul 2002, s. 265-267; Cemal Toksoy, "Numan Paşa (Köprülüzâde)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, (yay. kur.) Ali Birinci, Ekrem Çakıroğlu, İhsan Fazlıoğlu vd., C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 372; *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, (haz.) Mehmet Arslan, Kitabevi Yayını, İstanbul 2013, s. 165-166.

¹² Salnamelerde, Selanik'te bulunan tekke ve zaviyelerin listelendiği bölümlerde Numan Paşa Tekkesi'nin bânisi olarak Köprülüzâde Numan Paşa gösterilmiştir. Bir kaç örnek için bkz. *Salnâme-i Selânîk*, Def'a 2, 1288/1871, s. 103; Def'a 4, 1291/1874, s. 103; Def'a 5, 1292/1875, s. 80; Def'a 6, 1293/1876, s. 80; Def'a 7, 1294/1877, s. 80; Def'a 8, 1299/1882, s. 177. Aynı yanlış bilgiye rastlanan bir kaç çalışma için bkz. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 262; Osman Köksal, "Osmanlı Şehrinin Kandilleri mi Sönüyor? 19. Yüzyıl Sonunda Selanik'te Maddî Müzâyaka İçerisine Düşen Bazı Vakıflar Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, (ed.) Zafer Gölen-Abidin Temizer, C. 2, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 724, 731; Osman

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

2. Vakfiyelerle Zeyllere Göre Vakıf Eserler, Vakfedilenler ve İlgili Şartlar

Vakfın bânîsi Numan Paşa, Mustafa Kemal Atatürk'ün dünyaya geldiği Pembe Ev'in bulunduğu sokak veya caddeye adının verilmesine neden olan hayrâtını yani cami, tekke ve mektebini¹³ 2 Cemâziyelâhır 1168/16 Mart 1755 tarihinde tescil ettirdiği zeyl vakfiye ile hizmete sunmuştur.¹⁴ Aslında

Köksal, "Osmanlı Sosyokültürel Hayatının Teneffüs ve Tenevvür Mekânları: Son Devir Selanik Tekkeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Gündelik Hayat*, (ed.) Zafer Gölen-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 108-109, 125.

¹³ Vasilis Dimitriadis, *Bir Evin Hikâyesi Selânik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler*, (çev.) Gülsün Aksoy-Aivali, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016, s. 11'de, "... Ahmed Subaşı Mahallesi'nden geçen ve şehrin doğu kapısının yanında bulunan sokak, Numan Paşa'nın ıslahevi ve hamamlarla birlikte yaptırdığı camiden dolayı Numan Paşa Camii Sokağı adıyla anılmaktadır." denilerek 1291/1875 yılından 1303/1888 yılına kadar emlak kayıtlarında bu sokağın orta kısmının Muhtar Sokağı olarak adlandırıldığı, 1303-1320/1888-1904 yılları arasında hem Muhtar hem de Numan Paşa adının kullanıldığı, 1315-1316/1899-1900 döneminde sadece Numan Paşa veya Numan Paşa Camii adına rastlandığı, 1323-1327/1908-1911 yılları arasında da Numan Paşa Caddesi olarak anıldığı belirtilmiştir. Vergi kayıtlarında ise yalnızca Numan Paşa ya da Numan Paşa Camii Caddesi veya sokağı olarak geçtiği ifade edilmiştir. Dimitriadis'in eserinde bahsettiği bu açıklamalar arasında doğru olmayan iki bilgidir, ıslahevi denilen ıslahhanenin Numan Paşa tarafından yaptırılmış olduğudur. İslahhane, Midhat Paşa'nın Selanik'te vali olarak görev yaptığı sırada Midhat Paşa tarafından yaptırılmış olup Numan Paşa'ya ait değildir. Dimitriadis'in verdiği bu yanlış bilgi -daha sonra Selanik Sanayi Mektebi adını alacak olan ıslahhanenin, Numan Paşa Camii'nin yanında bulunan ve Numan Paşa Vakfı'na ait olan arazi üzerine icâre-i zemin ödenmesi kaydıyla inşa ettirilmesinden (BOA, *Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*, 4226/316932) kaynaklanmış olmalıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse; ıslahhanenin yaptırıldığı arazi Numan Paşa Vakfı'na ait olup ıslahhane binası vakıf malı değildir. Ancak vakfa ait 1290/1873-1874 yılı muhasebe kaydında, Midhat Paşa'nın emriyle inşa edilen binalar için 23.385 kuruşluk masraf yapıldığı belirtilmiştir (VGMA, *BOA, EV.MH*, 1772/542) ki kastedilen vakıf arsının üzerine inşa ettirilen ıslahhane binası ise -bağlı başka binalarla birlikte- masrafların -belki bir kısmının- vakfın gelirinden karşılandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda ıslahhane, Numan Paşa tarafından yaptırılmamışsa da kurduğu vakıf tarafından inşasına katkıda bulunulmuştur, denilebilir. Dimitriadis'in ifadesinde düzeltilmesi gereken ikinci bilgi hamamlar sözcüğüdür ki paşa aşağıda anlatılacağı üzere 16 Receb 1189/12 Eylül 1775 tarihli üçüncü ve son vakfiye zeyli ile sadece bir tane hamam başılamıştır (VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 5. Zeyl vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 482. Zeyl vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 478. Zeyl vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 369. İslahhane faaliyete geçtikten sonra hamam da aynı yerde bulunduğu için İslahhane Hamamı adıyla anılmış olmalıdır.

¹⁴ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 4. Zeyl vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 480-481. Zeyl vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477. Zeyl vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 365-368.

yürürlüğe giren ilk vakfiyesi 28 Şa'ban 1162/13 Ağustos 1749 tarihli olup¹⁵ vakıf eserler için hazırlanan bu zeylden yaklaşık olarak altı yıl öncesine aittir. Paşa genel teamülün aksine önce gelir kaynaklarını bağışlamış, sonra da hayrâtını vakfetmiştir. Pek rastlanmayan bu uygulamaya Numan Paşa Vakfı'nda tesadüf edilmiş, yukarıda bahsedildiği gibi paşa aile vakfı olarak oluşturduğu kurumu zaten önceden hayata geçirmiştir. Ancak hayrâtın vakfedildiği ve bunlarla ilgili şartların bildirildiği zeyl vakfiyede önceki iki vakfiye ile bir zeylde yer alan koşullarda bazı değişiklikler yapıldığı belirtilmiştir. Bu durumda bir cami ile tekke ve tekke bünyesinde hizmet vereceği belirtilen mektep inşası fikrinin sonradan oluştuğu düşünülebilir. Paşanın Allah'ın rızasını kazanma arzusunun yanında vakıf eserlerin yaptırıldığı bölgede bu tarz kurumlara ihtiyaç duyulmuş olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Hayrâtın bulunduğu yer Vardar Caddesi'nin üst kısmında Müslümanların yaşadığı "Yukarı Kent" veya "Bayır" denilen bölgede olup Ahmed Subaşı Mahallesi'ndedir. Koca Kasım Paşa Mahallesi'nin de oldukça yakınındadır. Dolayısıyla bahsedilen mahallelerde birer cami bulunduğu bilinmektedir.¹⁶ Ahmed Subaşı Mahallesi'nin önemli ve büyükçe bir mahalle olduğu¹⁷ hesaba katıldığında ikinci bir camiye ihtiyaç duyulmuş olabilir ki bu durumun paşanın vakıf eserleri yaptırmasına vesile olduğu düşünülebilir. Selanik'in imarına katkıda bulunan, toplumun ibadet, eğitim gibi ihtiyaçlarının giderilmesini sağlayan bu vakıf eserler ve vakfedilenler, vakfiyelerle zeyllerde yer alan bilgilere göre kronolojik olarak aşağıda değerlendirilmiştir.

¹⁵ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 1. Vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 474-475. Vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 474. Vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 355-359.

¹⁶ Selanik sur içi mahallelerini gösteren plan için bkz. Ek 2. Ahmed Subaşı ile Koca Kasım Paşa mahallelerini ve Numan Paşa'nın hayrâtının bulunduğu yeri gösteren kroki için bkz. Ek 3.

¹⁷ Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, (çev.) Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, 66. sayfada, 19. yüzyıl başında en önemli Türk Mahallesi'nin surların kuzey doğusundaki Telli Kapı yakınında bulunan Ahmed Subaşı Mahallesi olduğu belirtilir. Aynı eserin 239. sayfasında da Ahmed Subaşı Mahallesi'nde Hamidiye Mahallesi ile birlikte zenginlerin oldukça yoğun yaşadığından söz edilir. Dimitriadis, *a.g.e.*, 11. sayfada, Ahmed Subaşı Mahallesi'nin şehrin ikinci önemli caddesi olan Telli Kapı Caddesi'ne kadar uzandığı daha doğrusu halkın, mahallenin belirtilen yere kadar geniş bir alanı kapsadığı yönündeki algısı ifade edilir. Hatta Pembe Ev'in, -Koca Kasım Paşa Mahallesi'nde bulunduğu halde- Ahmed Subaşı Mahallesi'nde olduğuna yönelik yanlış bilginin de bu algıdan kaynaklandığına dikkat çekilir. Ahmed Subaşı Mahallesi'yle ilgili sözü edilen iki eserdeki bu bilgiler mahallenin büyük ve önemli olduğunu düşündürmüştür.

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

Yukarıda ifade edildiği gibi Numan Paşa XVIII. yüzyılın ortalarında evlatlık olarak nitelenen bir vakıf kurmuş, bağışladığı gayrimenkulleri ve bunlarla ilgili şartları ilk vakfiyesinde belirtmiştir. Aşağıdaki tabloda vakfedilen gayrimenkuller gösterilmiştir.

Tablo 1: 28 Şa'ban 1162/13 Ağustos 1749 Tarihli Vakfiyeye Göre Vakfedilenler¹⁸

<i>Akarât</i>	<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
Büyük ev/ konak	1	Selanik'te Hacı İsmail Mahallesi'nde	Dahiliyeli (harem), hariciyeli (selamlık) ve üç katlı olup dahiliyesinde en üst katta dört oda, bir tuvalet, orta katta dört oda, iki sofa, iki tuvalet, alt katta ise iki fevkânî oda, altında bir köşk, havuz, hamam ile camekan, bir mutfak, odunluk ve iki tuvalet bulunmaktadır. Ayrıca suyunu Hortaç'tan alan iki çeşme, bahçe ve avlu mevcuttur. Hariciyesinde de üst katta altı oda, altta üç oda, bu odaların altında ahır, iki tuvalet olup kaynağını Hortaç'tan alan bir çeşme, su kuyusu, bahçe ve avlu yer almaktadır.
Ev	1	Selanik'te Kara Hacıoğlu Mahallesi'nde	Üst katta üç oda, altta ise üç sofa, bir kamariye, hamam ile camekan, mutfak, kiler, su kuyusu, tuvalet olup meyveli, meyvesiz ağaçlar bulunan bahçe ve avlu mevcuttur.

Numan Paşa, kurduğu vakfın tevliyetini kendi üzerine alıp Hacı İsmail Mahallesi'ndeki büyük ev/konak ile ilgili her türlü tasarruf hakkının kendisinde olduğunu belirtmiş, vakıf şartlarının değiştirilmesinin de sadece kendi iradesine ait olduğunu ayrıca eklemiştir. Vefatından sonra çocuklarının nesilleri son buluncaya kadar bu konakta yaşamaya devam etmelerini ve mütevellilik görevini de sürdürmelerini istemiştir. Kendi soyundan gelenlerin nesli kesildiğinde azatlı kölelerinin, onların çocuklarının nesiller boyunca konakta oturmalarını ve yine tevliyet görevini devam ettirmelerini belirtmiştir. Onların da nesilleri inkıraza uğradığında konağın aynı mahallede babası Seyyid Hacı Ahmed Ağa tarafından yaptırılmış olan sıbyan mektebinde muallim olanlara tahsis edilmesini, onların kullanımına bırakılmasını ve tevliyet görevini üstlenmelerini şart olarak ileri sürmüştür.

Kara Hacıoğlu Mahallesi'nde bulunan evin de tasarruf hakkı ile beraber idaresini elinde bulunduracağını ifade eden paşa, kendisinin vefatından sonra çocuklarının nesilleri sona erinceye kadar müteveli ve

¹⁸ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 1. Vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 474-475. Vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 474. Vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 355-359.

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ

mutasarrıf olmalarını istemiştir. Şayet soyu kesilirse azatlı kölelerinin ve onların soyundan gelenlerin aynı haklara sahip olacaklarını belirtmiştir. Azatlı kölelerin de gelecekte nesillerinin son bulması halinde bu evin Haremeyn Vakfı'na dâhil edilmesini, mütevellî olan şahsın evi kiraya vererek elde edilen geliri her yıl surre emini ile Medine fukarasına göndermesini talep etmiştir.¹⁹

Vakfiyenin yürürlüğe girmesinden beş yıl sonra ikinci vakfiyesini tescil ettiren paşa bu defa daha çok gayrimenkul bağışlamış hatta onu on bir buçuk hesabıyla işletilmek üzere 5.500 kuruş da vakfetmiştir. Aşağıdaki tabloda vakfedilenler listelenmiştir.

Tablo 2: 17 Zilka'de 1167/5 Eylül 1754 Tarihli Vakfiyeye Göre Bağışlananlar²⁰

<i>Akarât</i>	<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
Büyük ev/konak	1	Selanik'te Tarakçı Mahallesi'nde	Ev/konak dahiliyeli, hariciyeli ve üç katlı olup hariciyesinde en üst katta dört oda, balkonlu ve direkli büyük bir oda, yanında bir mâbeyn odası ile direksiz büyük bir oda ve yazlık bulunmaktadır. Orta katta altı adet oda, alt katta ise büyük bir ahır, samanlık ve ambar yer almaktadır. Ayrıca kaynağı Hortaç olan çeşme ve havuz, iki çardak, bahçe, beş tane dut ağacı, bir su kuyusu ve avlu mevcuttur.
Dükkan	1		Dahiliyesinde üst katta dört oda, alt katta iki kiler, bir yazlık, kârgir bir hamam ile camekan olup avlusunda bir asma, suyu Hortaç'tan gelen çeşme ve meyve ağaçları vardır. Bu büyük evin bitişiğindeki çeşme yakınında bulunan dükanda da bir aktar faaliyet göstermektedir.
Küçük ev	1	Selanik'te Tarakçı Mahallesi'nde	Üst katta iki oda, altta ise üç oda, bir kiler, kârgir bir hamam ile camekan ve avlu bulunmaktadır.
Ev	1	Selanik'te Kara Hacı Mahallesi'nde	Katlı olup üst katta biri küçük olmak üzere balkonlu iki oda, hazine odası, bir kahve odası ve yazlık vardır. Alt katta bir oda, mutfak ve ahır bulunmaktadır. Avlusunda ise su kuyusu ile bir tane dut ağacı mevcuttur.

¹⁹ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 1; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 475; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 474; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 357-358.

²⁰ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 2. Vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 476-478. Vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 475. Vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 359-363.

**SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI**

Ev	1	Selanik'te Kara Hacı Mahallesi'nde	Dahiliyeli ve hariciyeli olup dahiliyesinde iki oda, kiler, mutfak, su kuyusu, asma ve iki adet nar ağacı bulunmaktadır. Hariciyesinde ise bir oda, mutfak, bahçe ve avlu yer almaktadır.
Han	1	Selanik'te Kara Hacıoğlu Mahallesi'nde	Hüsrev Kethüda ve Hacı Derviş vakıflarının arsası üzerine inşa edilmiş olduğu için sözü edilen vakıflara yılda 270 akçe zemin bedeli ödenen han iki katlı olup üstte beşi balkonlu olmak üzere on dört oda ile bir cihannüma vardır. Altta ise ahır ve samanlık mevcuttur. Ayrıca içinde su kuyusu olan avlu bulunmaktadır.
Küçük Han	1	Selanik'te Kara Hacıoğlu Mahallesi'nde	Katlı olup üst katta beş oda, altta da ahır bulunmaktadır. Ayrıca içinde su kuyusu olan avlu mevcuttur.
Ev	1	Selanik'te Balat Mahallesi'nde	Katlı olup üstte oldukça bakımlı durumda üç oda, iki sofa, alt katta ise iki oda, bir kiler, mutfak ve su kuyusu mevcuttur. Avlusunda suyunu âb-ı cedid olarak adlandırılan kaynaktan alan çeşme bulunmaktadır.
Bostan (üzerindeki tüm müştemilatı ile)	1	Selanik'te Ahmed Subaşı Mahallesi'nde	Emir Bostanı denilen bu arazi üzerinde iki oda, büyük bir köşk, bir bahçivan odası, kırk damla suyu olarak anılan su, Hortaç'tan gelen suyu olan büyük ve küçük iki havuz olup meyveli ve meyvesiz ağaçlar yer almaktadır.
Han	1	Selanik'te Yalıkapı yakınında	Alaca Han denilen bu yapı Sofu Mehmed Paşa Vakfı'na ait arsa üzerine inşa edilmiş olduğundan bahsedilen vakfa yılda 1.800 akçe zemin bedeli ödenmektedir. Han iki katlı olup üst katta on dokuz oda, altta ise bağ odaları olarak anılan dört oda, üç ahır ve bir otluhâne bulunmaktadır. Ayrıca içinde su kuyusu olan avlu ile bitişğinde nalbant dükkanı, şirahâne ve bir buçuk dönüm boş arsa mevcuttur ki bunlar da vakfa aittir.
Dükkan	1		
Şirahâne	1		
Arsa	1		
Oda	5	Selanik'te Avratpazarı yakınında	Hoca Dursun Vakfı'na ait arsa üzerinde olan katlı yapıda üst katta üç oda, altta ise iki oda, bir francala fırını ve bir dükkan yer almaktadır. Bahsedilen vakfa yıllık 150 akçe zemin bedeli ödenmektedir.
Fırın	1		
Dükkan	1		

Bütün vakfettiklerinin idaresinin, tasarrufunun ve ilgili şartları değiştirme hakkının yine kendisinde bulunacağını belirten Numan Paşa, vefatından sonra erkek evlatlarından yaşça büyük olanların aynı haklara sahip olmasını şart koşmuştur. Şayet erkek çocukların nesli son bulursa o zaman kız çocukları arasından yaşlı büyük olanların taşınmazları idare ve tasarruf etmesini istemiştir. Gelecekte kız çocuklarının da nesli sona ererse bu defa azatlı kölelerinin ve onların soyundan gelenlerin bütün bağışlananların idaresiyle tasarrufundan sorumlu olacağını belirtmiştir. Bu şahısların soyunun kesilmesi halinde ise vakfa müteveli olanların gayrimenkulleri kiraya

vermesini ve elde edilen geliri her yıl Medine'deki ihtiyaç sahiplerine göndermesini bildirmiştir. Bağışlanan paranın da belirtildiği şekilde işletilerek nemasının yine her yıl Medine fakirlerine ulaştırılmasını talep etmiştir.²¹

Bu vakfiyeden altı ay sonra önceki bağışladıklarına ilavede bulunan paşanın vakfettiği gayrimenkule ait bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: 1 Cemâziyelâhır 1168/15 Mart 1755 Tarihli Vakfiye Zeyline Göre Vakfedilen Gayrimenkul²²

<i>Akar</i>	<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
Büyük ev/ konak	1	Selanik'te Hacı İsmail Mahallesi'nde	Dahiliyeli, hariciyeli ve üç katlı olup hariciyesinde en üst katta üç oda, iki sofa, divanhâne ve tuvalet bulunmaktadır. Orta katta dört oda, bir dehliz, divanhâne ve tuvalet yer almaktadır. Altta ise bir oda, ahır, tuvalet ve çeşme mevcuttur. Dahiliyesinde en üst katta bir mabeyn odası, üç oda, iki sofa ve tuvalet olup orta katta beş oda, bir kiler, divanhâne ve tuvalet vardır. Alt katta ise hamam ile camekan, bir mutfak, kiler ve odunluk yer almaktadır. Bu büyük yapının avlusu da bulunmaktadır.

Numan Paşa yeni inşa ettirdiğini belirttiği bu evi, ilk iki vakfiye ile bağışladığı taşınmazlara dahil etmiş, idare ve kullanım hakkıyla ilgili şartların öncekiler gibi olduğunu bildirmiştir.²³

Bu zeyl vakfiyeden bir gün sonra tescil ettirdiği 2 Cemâziyelâhır 1168/16 Mart 1755 tarihli bir başka zeyl ile Emir Bostanı mevkiinde yeni yaptırdığı cami,²⁴ Nakşibendi tekkesi²⁵ ve mektepten oluşan hayrâtını hizmete

²¹ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 2; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 477-478; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 475; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 362; VGMA, *BOA, EV.MKT*, 3108/82.

²² VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 3. Zeyl vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 479. Zeyl vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 476. Zeyl vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 364-365.

²³ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 3; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 479; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 476; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 364.

²⁴ Cami ile ilgili görseller için bkz. Ek 4.

²⁵ Selanik salnamelerinin bir kısmında tekke ve zaviyelerle ilgili bilgi verilen bölümlerde Numan Paşa Tekkesi'nin, Halvetiyye tarikatının alt kollarından biri olan Sünbülüyye Tekkesi olduğundan bahsedilmektedir. Bu bilgiyi içeren salnamelerden bazıları için bkz. *Salnâme-i Selânik*, Def'a 2, 1288/1871, s. 103; Def'a 4, 1291/1874, s. 103; Def'a 5, 1292/1875, s. 80;

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

sunmuş, 1749 ve 1754 yıllarında onaylanan vakfiyelerin şartlarında bazı değişiklikler yaptığını belirterek iki vakfiye ve zeyl ile bağısladığı gayrimenkullerin gelirinin ve paranın işletilmesi sonucu elde edilen nemanın vakıf eserlerin tüm giderleriyle bu kurumlarda görevlendirilecek personelin ücretlerinin ödenmesinde kullanılmasını talep etmiştir. Artan gelirin yarısını mütevellî olan evladının almasını, kalanı diğer evlatlarının eşit olarak paylaşmasını, neslinin sona ermesi halinde ise elde edilen gelirin o dönemde mütevellî kim ise onun tarafından korunmasını, gerektiğinde cami, tekke ve mektebin tamiri için kullanılmasını, harcamalardan sonra kalan meblağ biriktikçe vakfa gayrimenkul satın alınmasını istemiştir.²⁶

Bu şekilde vakfını yarı ailevî bir vakıf²⁷ haline dönüştüren vâkıf, aynı zeyl vakfiye ile caminin aydınlatma ve mefruşat masrafları için vakfin gelirinden pay ayrılmasını belirtmiş, camide ve minaresinde kullanılan kandillerde yakmak üzere gerekli yağın satın alınması amacıyla günlük 5 akçe, yine camiye aydınlatmak gayesiyle balmumu bedeli olarak 20 akçe, şem'-i revgan için ise 3 akçe tahsis edilmesini şart koşmuştur. Ayrıca caminin mefruşat, kandil ve diğer ihtiyaçlarının karşılanabilmesi maksadıyla günlük 50 akçenin mütevellide bulunmasını, gerek duyulduğunda belirtilen ihtiyaçlar için kullanılmasını istemiştir. Tüm bunlardan başka tekke mensupları için yemek hazırlanmasını talep eden paşa, giderleri karşılamak üzere günlük 179

Def'a 6, 1293/1876, s. 80; Def'a 7, 1294/1877, s. 80. Salnameleri referans alan bazı çalışmalarda da bu yanlış bilgi tekrarlanmıştır. Bkz. Köksal, "Osmanlı Şehrinin Kandilleri mi Sönüyor? 19. Yüzyıl Sonunda Selanik'te Maddi Müzâyaka İçerisine Düşen Bazı Vakıflar Üzerine Bir Değerlendirme", s. 731; Köksal, "Osmanlı Sösyokültürel Hayatının Teneffüs ve Tenevvür Mekânları: Son Devir Selanik Tekkeleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 100, 108-109, 125. *Salnâme-i Selânik*, Def'a 8, 1299/1882, s. 177'de ise tekkenin Kadiriyye tarikatına bağlı olduğu bilgisi verilmiştir. Oysa vakfiye zeylinde açıkça ifade edildiği gibi Numan Paşa Tekkesi bir Nakşibendi tekkesi olarak hayata geçirilmiştir. Bu bilgiyi teyit eden arşiv kayıtlarından bazıları için bkz. VGMA, *VGM.Deftter*, 744, s. 391; 2978/17, s. 28.

²⁶ VGMA, *Deftter*, 1902, sıra no: 4. Zeyl vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Deftter*, 743, s. 480-481. Zeyl vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477. Zeyl vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 365-368; VGMA, *BOA*, *EV.MKT*, 2972/201.

²⁷ Bu tür vakıf hakkında bilgi için bkz. Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 17-19.

akçe ayrılmasını şart olarak ileri sürmüş²⁸ hatta mutfakta kullanılmak üzere bakır kap-kacak da vakfetmiştir.²⁹

Tekkenin bir Nakşibendi tekkesi olarak hizmet vereceğini ifade eden Numan Paşa, burada öğrenci yetiştirileceğini dolayısıyla bu maksatla kullanılması için kitap vakfettiğini bildirmiştir.³⁰ Vakfiyeler ve zeyllerde bağışlanan kitaplarla ilgili başka bir bilgiye yer verilmemiş,³¹ paşa sadece

²⁸ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 4; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 481; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 367.

²⁹ VGMA, *VGM.Defter*, 744, s. 395; 2978/17, s. 28. Vakfiyeler ve zeyllerde, bağışlanan kap-kacak ile ilgili herhangi bir veriye yer verilmemiş, burada künyeleri belirtilen 15 Muharrem 1218/7 Mayıs 1803 ve 20 Safer 1236/27 Kasım 1820 tarihli iki defterden bilgi edinilmiştir. Vakfedilen bu mutfak eşyası ile bunlar arasından zamanla kaybolmuş olanlara ait liste Ek 5'te verilmiştir.

³⁰ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 4; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 481; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 367.

³¹ Ek 1'de tablo halinde verilen ve metinde ayrıntılı olarak içeriklerinden bahsedilen iki vakfiye ile üç zeyilde vakfedilen kitapların listesi mevcut olmamasına rağmen Mehmet Tuğrul-Mehmet Bulut, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Kültürel Hayat: Selanik ve Sofya", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 2, Aralık 2021, s. 621 ile s. 625'te, Numan Paşa'ya ait olan 1749 yılında tescil edilen vakfiyede bağışlanmış kitapların ayrıntılı listesinin bulunduğu belirtilmiş ancak bu bilginin kaynağı yani vakfiyenin künyesi verilmemiştir. Ayrıca aynı makalenin 621. sayfasında vakıf kitapların listesinden makalenin kütüphaneler bölümünde söz edileceği ifade edilmiş, belirtilen bölümde yani 625. sayfada yine vakfiyede listenin mevcut olduğu bir kez daha tekrarlanarak "*Tablo 5'te, Numan Paşa'ya ait olan vakıf kütüphanede bulunan kitapların tam listesi verilmiştir*" denilmiştir. Fakat işaret edilen, -makalenin 622 ve 623. sayfalarında yer alan- 5 numaralı tabloda Selanik'teki medreseler sıralanmış, vakıf kitaplarla ilgili hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Sözü edilen kitaplar belirtilen tabloda listelenmediği gibi makalenin sonraki bölümlerinde de mevcut değildir. Akademik düzeyde yapılan bilimsel bir çalışmaya uygun olmayan bu ve bunun gibi başka hatalarla sorunları da içeren makalenin dikkatli kullanılması gerekmektedir. Belirtildiği üzere tarafımızdan tespit edilen vakfiyelerle zeyllerde vakfedilen kitaplara ait liste bulunmamaktadır. Bu kitaplardan 15 Muharrem 1218/7 Mayıs 1803 ve 20 Safer 1236/27 Kasım 1820 tarihli iki defterde bahsedilmiş, Kur'an-ı Kerimlerle Kur'an-ı Kerim cüzleri hariç olmak üzere iki yüz altı adet kadar kitap bu defterlere tek tek kaydedilmiştir. Ancak iki defterde yer alan listelerin birbiriyle aynı olmadığı görülmüştür. 1820 yılına ait olan defterde (VGMA, *VGM.Defter*, 2978/17, s. 28), kitap isimlerinin bir kısmı farklı ifade edilmiş ya da kısaltma yoluna gidilmiştir. Bu defter tekkenin şeyhi ve hâfiz-ı kütüb olarak görevlisi iken bu görevlerini terk eden Berat Kazası sakinlerinden olan Hüseyin Kamil Efendi'nin gidişiyle birlikte hazırlanmış, -muhtemelen görevde ihmali görüldüğünden- gerek mutfak eşyalarının gerekse kitapların sayımı yapılarak eksikler tespit edilmiştir. Nitekim on sekiz kitabın kayıp ve eksik olduğu belirtilmiş fakat isimleri yazılan on beş farklı kitap noksan olarak kaydedilmiştir. Arnavutluk tarafına gittiği ifade edilen Hüseyin Kamil Efendi'nin yerine Kapıcızâde Hafız Hüseyin Efendi getirilmiş, defterde mevcut olduğu belirtilen tüm kitaplar, Ek 5'te yer alan mutfak eşyası, iki tane basma yastık, bir adet minder ve minderlerin basma

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

kitaplardan sorumlu olmak üzere bir hâfız-ı kütüb atanmasını, öğrencilerin eğitimi için de bir müderris görevlendirilmesini talep etmiştir. Ayrıca hayata geçirdiği sıbyan mektebinin tekke bünyesinde hizmet vereceğini belirtmiştir.³²

Paşa tekke mefruşatı ile camide kullanılması için bazı eşyalar da vakfetmiştir. Yine vakfiyelerle zeyllerde bahsedilmeyen bu eşya hakkındaki bilgiye mutfak eşyalarıyla kitap listelerinin mevcut olduğu 1820 yılına ait olan defterde rastlanmıştır. Hatta minder, yastık, minder örtüleri ve şamdanlardan oluşan bu eşyaların bir kısmının eksik olduğundan söz edilerek noksan olanlar da sıralanmıştır.³³

Görüldüğü üzere Numan Paşa hayata geçirdiği kurumların hizmetlerinin devamı için ihtiyaç duyulacak ne varsa bu şekilde temin edip kullanıma sunmuştur. Bu zeylde de vakfın idaresinin yaşadığı sürece kendinde bulunacağını belirtmiş, vefatından sonra erkek çocuklarından yaşı büyük olanların göreve devam etmelerini istemiştir. Nesillerinin kesilmesi durumunda ise kızlarının soyundan yaşça büyük olanların tevliyet görevini sürdürmelerini talep etmiştir. Gelecekte kızların neslinin devam etmemesi halinde yine azatlı kölelerinin çocukları arasından uygun bulunanların mütevellî olmalarını belirtmiştir. Şayet onların da soyu devam etmezse dönemin padişahı tarafından bir mütevellî atanmasını ve o şahsın vakfı belirtilen şartlara uygun idare etmesini bildirmiştir. Uzak gelecekte vakıf şartlarına riayet etmek mümkün olmaz ise vakıf gelirinin Haremeyn'de ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını istemiştir.³⁴

Paşa bu düzenlemelerden yirmi yıl kadar sonra 16 Receb 1189/12 Eylül 1775 tarihli bir zeyl ile yine çeşitli gayrimenkuller bağışlayarak önceki vakfiyelerle zeyllerdeki şartlara tâbi olarak vakfettiğini belirtmiştir. Kandiye

örtüleriyle camide kullanılan altı adet şamdan kendisine teslim edilmiştir (VGMA, *VGM.Deftter*, 2978/17, s. 28). Ek 6'da verilen kitap listesi özellikle daha özenli hazırlandığı görülen 1803 yılı kayıtlarına (VGMA, *VGM.Deftter*, 744, s. 393-395) dayanarak düzenlenmiştir.

³² VGMA, *Deftter*, 1902, sıra no: 4; VGMA, *VGM.Deftter*, 743, s. 481; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 367.

³³ VGMA, *VGM.Deftter*, 2978/17, s. 28.

³⁴ VGMA, *Deftter*, 1902, sıra no: 4; VGMA, *VGM.Deftter*, 743, s. 481; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 368.

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ

valisi olarak görevli olduğu fakat Selanik'te ikamet ettiği sırada bağışladığı gelir kaynakları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: 16 Receb 1189/12 Eylül 1775 Tarihli Vakfiye Zeyline Göre Vakfedilenler³⁵

<i>Akarât</i>	<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Özellikleri</i>
Ekmek fırını	1	Selanik'te Harik/Yanık Mahkeme olarak anılan mahalde	On iki hisseli olan ve on hisselik arazi üzerinde bulunan bu gayrimenkullere karşılık yıllık 400 akçe zemin bedeli verilmektedir. Birbirine bitişik durumda olan bu taşınmazlardan başka içinde, suyunu âb-ı cedîd denilen kaynaktan alan çeşme ve asmanın yer aldığı avlu da mevcuttur.
Oda	1		
Dükkan	1		
Değirmen	1	Selanik'te Avratpazarı'nda	Yıllık 140 akçe zemin bedeli verilen arazi üzerinde yer alan bu gelir kaynaklarından başka iki su kuyusu ile avlu bulunmaktadır.
Oda	7		
Deposu olan dükkan	2		
Dükkan	4		
Ekmek fırını	1	Hamza Bey Camii yakınında	Yıllık 400 akçe zemin bedeli ödenen arazi üzerinde olan bu gayrimenkullerle birlikte bir su kuyusu ve avlu da mevcuttur.
Oda	1		
Han	1	Lankaza Köyü'nde	Dahiliyeli ve hariciyeli olan hanın dört tarafında sofa bulunmaktadır. Hariciyesinde biri nalbant dükkanı olarak faaliyet gösteren üç dükkan yer almaktadır.
Dükkan	3		
Hamam	1	Selanik'te Emir Bostanı denilen yerde	Vakfedilen gelir kaynakları yeni inşa ettirilmiş olup Numan Paşa'nın daha önce yaptırdığı caminin yakınındadır.
Dükkan	5		
Ekmek fırını	1		

³⁵ VGMA, *DeFTER*, 1902, sıra no: 5. Zeyl vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.DeFTER*, 743, s. 482. Zeyl vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 478. Zeyl vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 368-370. Bağışlanan gelir kaynaklarından Hamza Bey Camii yakınında olanlarla ilgili bilgi içeren bir evrak için bkz. BOA, *Cevdet Belediye (C.BLD)*, 16/797. Lankaza Köyü ile Emir Bostanı'nda bulunanlar hakkında bilgi veren bir başka evrak için bkz. BOA, *Cevdet Evkaf (C.EV)*, 112/5590.

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

Tabloda sıralanan gayrimenkuller Numan Paşa'nın vakfına ilave ettiği son gelir kaynaklarıdır. Bundan sonra vakfa hayrât ve akarât eklemeyen paşa, önceki vakfiyelerle zeyillerde belirttiği gibi bu defa da kendisinin mütevellî olacağını, şartları değiştirme hakkının yine kendisinde bulunacağını öncelikle ifade etmiştir. Ayrıca vakıflarıyla ilgili daha önce yaptığı tüm düzenlemelerin ve ileri sürdüğü şartların geçerli olduğunu, bu hükümlere göre hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁶

Paşa, iki vakfiye ve üç zeyil ile ilk vakfiyesinin tescil tarihi olan 28 Şa'ban 1162/13 Ağustos 1749 tarihinden üçüncü zeylin yürürlüğe girdiği 16 Receb 1189/12 Eylül 1775 tarihine kadar geçen yirmi altı yılda; üç tane büyük ev veya konak, biri küçük olmak üzere beş ev, on dört oda, on sekiz dükkân, biri küçük olmak üzere dört han, dört fırın, bir hamam, bir değirmen, bir sırahâne, bir bostan, bir buçuk dönümlük arsa ve 5.500 kuruş bağışlamıştır. Bu gayrimenkullerden bazıları Selanik'teki diğer vakıfların arazileri üzerinde bulunduğu için yukarıda ilgili yerlerde isimleri belirtilen kurumlara yıllık olarak ödenecek olan toplam 3.160 akçe ile yaptırdığı cami, tekke ve mektebin tüm masraflarının vakfedilen gelir kaynaklarından elde edilen gelirden karşılanmasını ifade etmiştir. Kurumlarda görevlendirilecek personeli ve hizmetlerine karşılık ödenecek ücretleri de belirleyen paşa, bunlarla ilgili düzenlemelere 2 Cemâziyelâhır 1168/16 Mart 1755 tarihli zeyilde yer vermiştir.³⁷ Aşağıdaki başlık altında vakıf bünyesinde istihdam edilen bu görevlilere değinilmiştir.

3. Vakıf Görevlileri

Vakıf yukarıda belirtildiği gibi ikinci vakfiye zeylinde, hayata geçirdiği hayrâtın hizmetlerini sürdürebilmesi için görevlendirilmesi gereken personel hakkındaki taleplerini de belirtmiş, hangi görev için kaç kişinin atanacağını ve her birine verilecek yevmiyenin ne kadar olacağını belirlemiştir ki aşağıdaki tabloda bu verilere yer verilmiştir.

³⁶ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 5; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 482; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 478; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 369.

³⁷ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 4; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 480-481; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 366-367.

Tablo 5: 2 Cemâziyelâhır 1168/16 Mart 1755 tarihli Vakfiye Zeyline Göre Vakfa Ait Kurumlarda Görevlendirilenler ve Alacakları Ücretler³⁸

<i>Görev Yeri</i>	<i>Görevliler</i>	<i>Görevli Sayısı</i>	<i>Kişi Başına Ödenecek Yevmiye (Akçe Olarak)</i>	<i>Toplam Ödenecek Yevmiye (Akçe Olarak)</i>
Vakıf	Mütevelli	1	10	10
	Kâtib	1	6	6
Cami	İmam	1	7	7
	Hatib	1	10	10
	Müezzin	1	6	6
	Cuma müezzini	5	2	10
	Devirhân	3	3	9
	Na'thân ve muarrihân	2	3	6
	Vâiz ve nâsîh	1	6	6
Cami ve tekke	Kayım, sırâci ve ferraş	2	5	10
Tekke	Şeyh ³⁹	1	40	40
	Müderris	1	20	20
	Hâfiz-ı kütüb	1	4	4
	Kapıcı	1	4	4
	Vekilharç	1	5	5
Tekke mutfağı	Aşçıbaşı	1	7	7
	İkinci aşçı	1	5	5
Sıbyan mektebi	Muallim	1	10	10
Toplam		26		175

³⁸ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 4; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 480-481; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 366-367.

³⁹ Vakfın kurulduğu sırada görevlendirilen tekke şeyhi Firdevsî Mehmed Efendi olup gerek Mehmed Efendi'ye gerekse aynı görevi yerine getirecek olan Nakşibendiyye'ye mensup tekke şeyhlerine 40 akçe günlük ödeneceği ifade edilmiştir. Bkz. VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 4; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 481; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 367.

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

Görüldüğü üzere yirmi altı kişiden oluşan personele günlük ödenecek toplam ücreti 175 akçe olarak belirleyen Numan Paşa, bu görevlilerin mütevellî tezkiresiyle tayin edilmesini ve herhangi bir görev boşaldığında mütevellinin o görevi yapabilecek niteliklere sahip olan kimseyi yine vakıf tezkiresiyle görevlendirmesini de şarta bağlamıştır.⁴⁰ Bu şekilde vakfa dair işlerin ehil olan kimselere verilmesini ve kaliteli hizmet sunulmasını hedeflemiş olmalıdır.

Paşanın vakfiyelerle zeyllerinde yer alan bilgiler buraya kadar anlatılanlarla sınırlıdır. Çalışmayı sonlandırmadan önce Numan Paşa Vakfı'yla bağlantılı olan bir vakıftan da söz etmek gerekir ki aşağıdaki başlık altında kısaca bu konuya yer verilmiştir.

4. Poşucu Ali Beşe Vakfı

Selanik'in Cami-i Atik Mahallesi sakinlerinden olan Mehmed oğlu Poşucu Ali Beşe, İki Şerefeli Mahallesi'nde yer alan bir tarafında Hızır Baba Tekkesi, diğer yanında Mehmed Beşe karhânesi olan öbür iki tarafı da yol ile sınırlı bulunan çömlekçi karhânesini vakfederek Numan Paşa'nın Nakşibendi tekkesinde şeyh olan Seyyid Ahmed Efendi'nin kurduğu vakfa mütevellî olmasını, bu atölyeyi icâre-i vâhide⁴¹ ile kiralamasını, elde edilen gelirin tekkedeki talebe ve dervişlerin yemek masrafları için kullanılmasını istemiştir. Vakıf ayrıca 26 Muharrem 1197/1 Ocak 1783 tarihli olan vakfiyesinde, vakfın tevliyetine daima Numan Paşa zaviyesi şeyhlerinin getirilmesini talep etmiştir.⁴²

Bu şekilde Numan Paşa Vakfı'nın gelir kaynakları arasına dahil olan atölye, vakfa gelir sağlamaya devam etmiş ancak XIX. yüzyıl başlarına ait bir muhasebe kaydında kiralama usulünde değişiklik olduğu fark edilmiştir. 15 Muharrem 1218/7 Mayıs 1803 tarihli olan bu muhasebe kaydında atölyenin

⁴⁰ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 4; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 481; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 367.

⁴¹ Tek kira bedeli ya da bir defaya mahsus yapılan kira sözleşmesi anlamına gelen bu terim, vakıf akarların mütevellisi tarafından aylık veya yıllık olarak belli bir süreyle kiralınması demektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, "İcâre-i Vâhide", *TDVİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 388-389.

⁴² VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 7; VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 485; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 480; *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 373-374, 390-391.

icâre-i vâhîde yerine çift kira bedeli anlamına gelen icâreteyn⁴³ ile kiraya verildiği belirtilmiştir.⁴⁴ Bu değişikliğin ne zaman yapıldığı tespit edilememekle birlikte bundan sonraki süreçte aynı yöntemin uygulandığı zannedilmektedir. Zira bahsedilen muhasebe kaydından sonraki döneme ait XIX. yüzyılda tutulmuş saptanabilen tüm kayıtlarda gelir kaynaklarıyla bunların kira gelirleri tek tek yazıldığı halde çömlekçi atölyesine ve elde edilen gelire yer verilmemiştir.⁴⁵ Bu nedenle 1285/1868-1869 yılına kadar vakfın gelir kaynakları arasında sayılan, icâreteyn ile kiralandığı ifade edilerek akarâtın ne olduğu belirtilmeksizin geliri toplu olarak kaydedilen gayrimenkuller arasında bulunduğu düşünülmektedir.

Ali Beşe Vakfı ile ilgili bilinmeyen bir başka husus vakfa konu olan gelir kaynağından alınan kira bedelinin vakıf şartı gereği tekke sakinlerinin yiyecek masrafları için sarf edilip edilmemesi meselesidir. Numan Paşa Vakfı'nın işleyişi hakkında bilgi sunan muhasebe kayıtlarının hiçbirinde Ali Beşe'nin bu özel şartına değinilmemiş dolayısıyla isteğin yerine getirilip getirilmediği tespit edilememiştir.

Sonuç

XVIII. yüzyıl devlet adamlarından olan ve I. Mahmud döneminden I. Abdülhamid dönemine kadar dört padişah zamanında önemli hizmetlerde bulunan Numan Paşa, iki defa Selanik valiliğine getirilmiştir. Buradaki ilk valiliği sırasında 1749 yılında önce zürri bir vakıf kurarak gayrimenkul bağışlamıştır. 1754 yılında tekrar Selanik valisi olarak atandığında ikinci kez menkul ve gayrimenkul vakfederek vakfına ilavede bulunmuştur. Ertesi yıl bir mülkünü daha vakıf malı haline getiren paşa ardından Ahmed Subaşı Mahallesi'nde yaptırdığı cami, Nakşibendi tekkesi ve mektepten oluşan hayrâtı toplumun hizmetine sunmuştur. Mektebin tekke bünyesinde hizmet vereceğini belirterek tekkenin bir eğitim kurumu olacağını, burada öğrenci

⁴³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, "İcâreteyn", *TDVİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 389-391.

⁴⁴ VGMA, *VGM.DeFTER*, 744, s. 392.

⁴⁵ Numan Paşa Vakfı'nın XIX. yüzyıla ait muhasebe verileri için bkz. VGMA, *BOA, EV.MH*, 1440/340; 1440/342; 1440/344; 1440/346; 1440/348; 1440/458; 1440/460; 1440/502; 1440/510; 1772/528; 1772/538; 1772/540; 1772/542; 1772/544; 1772/546; 1772/550; 1772/552; 1772/554; 1772/556; 1772/560; VGMA, *VGM.DeFTER*, 2650/25, s. 50; 2650/30, s. 60; 2896/13, s. 64-65; 5328/65, s. 124. Bu kayıtlarda yer alan veriler yukarıda sözü edilen tarafımızdan hazırlanan, M. Bayrak (Ferlibaş), "Selanik'teki Numan Paşa Vakfı'nın Muhasebe Kayıtlarına Göre İşleyiş Tarzı", başlığını taşıyan çalışmada değerlendirilmiştir.

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

yetiştirileceğini ifade etmiş ve bu amacın gerçekleşmesi için bir müderris görevlendirilmesini istemiştir. Ayrıca medreselerde okutulan çok sayıdaki eseri bağışlayarak eğitim-öğretim faaliyetlerine katkıda bulunmuştur.

Paşa vakıf eserlerin hizmete başlamasıyla birlikte daha önce vakfettiği gelir kaynaklarını kurumlar için tahsis etmiş, ihtiyaç fazlası olan gelirin yarısının mütevellî olan evladı tarafından kullanılmasını, diğer yarısının da çocukları arasında paylaştırılmasını istemiş böylece vakfını yarı ailevi vakıf haline çevirmiştir.

Numan Paşa Vakfı faaliyette olduğu dönemde bulunduğu çevrenin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamasının yanında Selanik için başka bir hayırlı girişime de ev sahipliği yapmıştır. Midhat Paşa'nın Selanik valiliği zamanında açtığı ıslahhane ile eklentileri Numan Paşa'nın Vakfı'na ait arazi üzerine inşa edilmiş hatta bu nedenle Numan Paşa hayrâtı olan kurumlar ıslahhane ile birlikte anılır hale gelmiştir. Paşanın adı, Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu ev ile de özdeşleşmiş, evin bulunduğu bölgenin adresinde belirleyici ve tanımlayıcı unsur vazifesini üstlenmiştir. Böylece hayata geçirdiği vakfın dışında Selanik için önemli olan iki mekânda da adı yaşamaya devam etmiştir.

Burada kısaca bir kez daha bilgi verilen vakıfla ilgili olarak metinde, iki vakfiye ile üç vakfiye zeyline bağlı kalınarak kuruluş aşamalarıyla bağışlanan gelir kaynakları anlatılmış, vakfın yaklaşık olarak çeyrek yüzyıllık dönemiyle ilgili veriler aktarılmıştır. Paşanın vefatından sonra diğer aile bireylerinin de vakfın gelirini arttırmak için menkul ve gayrimenkul vakfettiği tespit edilmiş, hayrâtın hizmetlerinin devamına katkıda buldukları ve bölge halkının kesintisiz hizmet almasına vesile oldukları görülmüştür. Nitekim vakıf XX. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdürmüş, Selanik'in Osmanlı egemenliğinden çıkmasıyla birlikte kurumlarla gelir kaynakları pek çok benzeri gibi zarar görmüştür.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*, 4226/316932.

BOA, *Cevdet Belediye (C.BLD)*, 16/797.

BOA, *Cevdet Evkaf (C.EV)*, 112/5590.

Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı (TADB), *Evkaf Defteri (EV. d.)*, 553.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *BOA, Evkaf Mektûbî Kalemi (EV.MKT)*, 985/120; 2972/201; 3108/82.

VGMA, *BOA, Evkaf Muhasebe Kalemi (EV.MH)*, 1341/218; 1440/340; 1440/342; 1440/344; 1440/346; 1440/348; 1440/458; 1440/460; 1440/502; 1440/510; 1772/528; 1772/538; 1772/540; 1772/542; 1772/544; 1772/546; 1772/550; 1772/552; 1772/554; 1772/556; 1772/560.

VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 1; sıra no: 2; sıra no: 3; sıra no: 4; sıra no: 5; sıra no: 6; sıra no: 7.

VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 474-482, 485; 744, s. 391-395; 2650/25, s. 50; 2650/30, s. 60; 2896/13, s. 64-65; 2978/17, s. 28; 5328/65, s. 124.

II. Yayımlanmış Belgesel Nitelikli Kaynaklar

Âşik Mehmed, *Menâzirü'l-Avâlim*, (haz.) Mahmut Ak, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Salnâme-i Selânik, Def'a 2, 1288/1871, s. 103; Def'a 4, 1291/1874, s. 103; Def'a 5, 1292/1875, s. 80; Def'a 6, 1293/1876, s. 80; Def'a 7, 1294/1877, s. 80; Def'a 8, 1299/1882, s. 177.

III. Araştırma ve İnceleme Eserleri

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996.

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

_____, “İcâre-i Vâhide”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 21, İstanbul 2000, ss. 388-389.

_____, “İcâreteyn”, *TDVİA*, C. 21, İstanbul 2000, ss. 389-391.

ANASTASSIADOU, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, (çev.) Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, C. IV, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, İstanbul 1982.

Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan, (ed.) Halit Eren, (haz.) Halit Eren-Mustafa Oğuz-Zekai Mete, C. 3, 5, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2017.

BAYRAK (FERLİBAŞ), Meral, “Makbul/Maktul İbrahim Paşa Vakfı: Selanik ve Kavala ile Diğer Yerlerde Bulunan Hayratı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 35, İstanbul 2016, ss. 1-66.

_____, “Makbul/Maktul İbrahim Paşa Vakfı: Hezargrad'da Bulunan Hayratı”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri Mayıs 2015, Saraybosna*, (ed.) Halit Eren, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2018, ss. 259-295.

_____, “Selanik'teki XVI. Yüzyıla Ait Vakıflardan Biri: Yakub Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Vakfettikleri”, *Belleten*, C. 84, S. 299 (Nisan 2020), ss. 135-202.

_____, “Selanik'teki Numan Paşa Vakfı'nın Muhasebe Kayıtlarına Göre İşleyiş Tarzı”, *Balkan Tarihi Araştırmaları II*, (ed.) Bülent Akyay, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, Edirne 2022, ss. 101-172.

BIÇAKÇI, İsmail, “Selanik'te Türk Mimari Eserleri”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya, Nisan 21-23, 2000)*, (ed.) Ali Çaksu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2002, ss. 433-447.

DELİLBAŞI, Melek, “Selânik ve Yanya’da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması”, *Belleten*, C. LI, S. 199 (1987), ss. 75-101.

DİMİTRİADİS, Vassilis, “Via Egnatia Üzerindeki Vakıflar”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, (ed.) Elizabeth A. Zachariadou, (çev.) Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, ss. 92-104.

_____, *Bir Evin Hikâyesi Selânik’teki Mustafa Kemal Atatürk’ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler*, (çev.) Gülsün Aksoy-Aivalı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

GENÇER, Ceylan İrem, *1840-1912 Yılları Arasında İzmir ve Selanik’teki Kentsel ve Mimari Değişim*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nur Akın, İstanbul 2012.

GÖKBİLGİN, Tayyib, “Köprülüler”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, C. 6, İstanbul 1993, ss. 892-908.

GÜMÜŞSOY, Emine, “Selanik Mevlevîhanesi”, *Balkanlar’da İslâm Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri Mayıs 2015, Saraybosna*, (ed.) Halit Eren, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2018, ss. 39-61.

GÜNAY, Hacı Mehmet, “Vakıf”, *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012, ss. 475-479.

KAÇAN ERDOĞAN, Meryem, “Osmanlı Dönemi’nde Selanik’teki Vakıf Hanlarla İlgili Bazı Tespitler”, *Near East Historical Review*, 11/3 (Temmuz 2021), ss. 1-26.

KÖKSAL, Osman, “Osmanlı Şehrinin Kandilleri mi Sönüyor? 19. Yüzyıl Sonunda Selanik’te Maddi Müzâyaka İçerisine Düşen Bazı Vakıflar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, (ed.) Zafer Gölen-Abidin Temizer, C. 2, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, ss. 719-732.

_____, “Osmanlı Sosyokültürel Hayatının Tenefüs ve Tenevvür Mekânları: Son Devir Selanik Tekkeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Dönemi Balkanlar’da Gündelik Hayat*, (ed.) Zafer Gölen-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, ss. 99-128.

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (yay. haz.) Nuri Akbayar, C. 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

ORUÇ, Hatice, “Yeni Pazar Şehri ve Vakıfları”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri Mayıs 2015, Saraybosna*, (ed.) Halit Eren, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2018, ss. 129-187.

Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri, (haz.) Mehmet Arslan, Kitabevi Yayını, İstanbul 2013.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Köprülüzâde Nûman Paşa”, *TDVİA*, C. 26, İstanbul 2002, ss. 265-267.

ÖZCAN, Görgün, *Osmanlı Şehirciliği ve Vakıflar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017.

TOKSOY, Cemal, “Numan Paşa (Köprülüzade)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, (yay. kur.) Ali Birinci, Ekrem Çakıroğlu, İhsan Fazlıoğlu vd., C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, ss. 372.

TUĞRUL, Mehmet-Mehmet Bulut, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Kültürel Hayat: Selanik ve Sofya”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 2 (Aralık 2021), ss. 601-633.

TURGUT, Vedat, *Yitirilen Mirasımız: Selanik Sancağı Vakıfları (Fethinden XVI. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*, Türk Dünyası Vakfı Yayınları, Eskişehir 2016.

ULUÇAY, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Türk Hayrât Sistemi ve Balkan Şehirleri”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya, Nisan 21-23, 2000)*, (ed.) Ali Çaksu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2002, ss. 97-106.

_____, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

ZİROJEVIĆ, Olga, “Vakıflar: Eski Yugoslavya Topraklarındaki Mevcut Şehirlerin Temel Taşı”, *Balkanlar’da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya, Nisan 21-23, 2000)*, (ed.) Ali Çaksu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2002, ss. 413-419.

IV. Elektronik Kaynaklar

Minareler Şehri Selanik, <http://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> , (07.04.2022).

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

EKLER

Ek 1: Numan Paşa'nın Vakfiyeleriyle Zeylleri

<i>Vakıf Şartlarını Bildiren Nizamnamenin Türü</i>	<i>Tescil Edildiği Tarih</i>	<i>Vakıf Eserler</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Vakfedilenler</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>
Vakfiye ⁴⁶	28 Şa'ban 1162/13 Ağustos 1749			Büyük bir ev veya konak	Hacı İsmail Mahallesi'nde
				Ev	Kara Hacıoğlu Mahallesi'nde
Vakfiye ⁴⁷	17 Zilka'de 1167/5 Eylül 1754			Büyük bir ev veya konak ve bir aktar dükkanı	Tarakçı Mahallesi'nde
				Küçük bir ev	
				Ev	Kara Hacı Mahallesi'nde
				Ev	Balat Mahallesi'nde
				Emir Bostanı denilen bostan	Ahmed Subaşı Mahallesi'nde
				Han	Kara Hacıoğlu Mahallesi'nde
				Küçük han	
				Alaca Han denilen yapı, bir dükkan, şirahâne ve bir buçuk dönüm arsa	Yalıkapı yakınında
				Beş oda, bir ekmek fırını ve bir dükkan	Avratpazarı yakınında
				5.500 kuruş	

⁴⁶ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 1. Vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 474-475. Vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 474. Vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 355-359.

⁴⁷ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 2. Vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 476-478. Vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 475. Vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 359-363.

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ

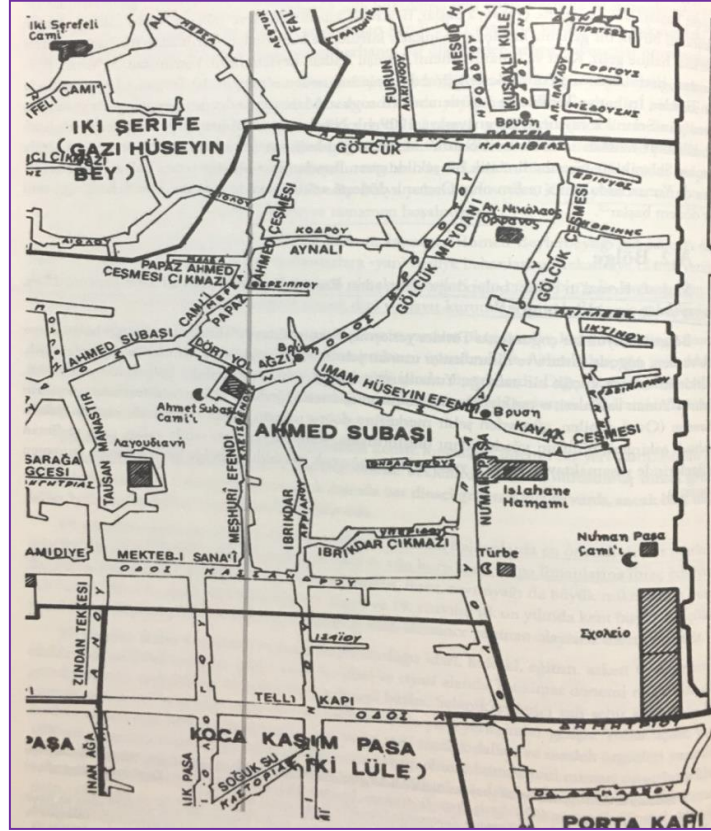
Zeyl Vakfiye ⁴⁸	1 Cemâziyelâhı r 1168/ 15 Mart 1755			Büyük ev veya konak	Hacı İsmail Mahallesi'nde
Zeyl Vakfiye ⁴⁹	2 Cemâziyelâhı r 1168/16 Mart 1755	Cami Nakşibendi Tekkesi Mektep	Emir Bostanı denilen mahalde		
Zeyl Vakfiye ⁵⁰	16 Receb 1189/12 Eylül 1775			Bir ekmek fırını ile bitişğinde yer alan bir oda, bir dükkan, bir çeşme, asma ve avlu Bir değirmen, yedi oda, iki tanesi depolu olan altı adet dükkan, iki su kuyusu ve avlu Bir ekmek fırını, bir oda, bir su kuyusu ve avlu Han ve üç dükkan Hamam, beş dükkan ve bir ekmek fırını	Harik/Yanık Mahkeme denilen yerde Avratpazarı'nda Hamza Bey Camii yakınında Lankaza Köyü'nde Selanik'te yaptırdığı cami yakınında

⁴⁸ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 3. Zeyl vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 479. Zeyl vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 476. Zeyl vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 364-365.

⁴⁹ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 4. Zeyl vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 480-481. Zeyl vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 477. Zeyl vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 365-368.

⁵⁰ VGMA, *Defter*, 1902, sıra no: 5. Zeyl vakfiyenin mükerrer kaydı için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, 743, s. 482. Zeyl vakfiyenin tıpkıbasımı için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 5, s. 478. Zeyl vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, C. 3, s. 368-370.

Ek 3: Ahmed Subaşı Mahallesi ve Numan Paşa Hayrâtının Bulunduğu Konum⁵²

⁵² Dimitriadis, *a.g.e.*, s. 10.

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

Ek 4: Numan Paşa Camii ve Bulunduğu Konum⁵³

⁵³ *Minareler Şehri Selanik*, <http://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf>, (07.04.2022).

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

Ek 5: Tekke Mutfağında Kullanılmak Üzere Bağışlananlar ve Zamanla Kaybolmuş Olanlar

<i>15 Muharrem 1218/7 Mayıs 1803 Tarihli Deftere Göre Vakfedilmiş Olanlar⁵⁴</i>		<i>20 Safer 1236/27 Kasım 1820 Tarihli Deftere Göre Noksan Olanlar⁵⁵</i>
<i>Bakır Eşyanın Türü</i>	<i>Adet</i>	<i>Adet</i>
Büyük kuzu tenceresi	1	
Kuzu tenceresi	1	1
Küçük tencere ve kapak	3	Sadece kapak 1
Tencere	1	
Kuzu için yassı sahan ve kapak	2	1
Yassı sahan ve kapak	2	1
Kapaksız büyük yassı sahan	5	1
Büyük sahan ve kapak	5	3
Küçük, yassı sahan	5	1
Küçük sahan	3	1
Büyük sini	1	
Orta boy sini	1	
Küçük sini	1	
Tepsi	2	1
Büyük hoşaf taşı	1	1
Küçük hoşaf taşı	1	
Kevgir	1	1
Maşrapa	1	
Saplı tava	1	1

⁵⁴ VGMA, *VGM.Defter*, 744, s. 395.

⁵⁵ VGMA, *VGM.Defter*, 2978/17, s. 28.

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ

Eski kepçe	1	
Güğüm	1	
Büyük kahve ibriği	1	
Küçük kahve ibriği	3	2
İbrik ⁵⁶	2	1
Yağ bakracı	1	
Havan	1	1
Leğen	1	
Büyük kazan	2	
Küçük kazan	1	
Mangal	1	

⁵⁶ Bu ibrikler vakıf kurulduğunda mevcut olmayıp sonradan satın alınmıştır.

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

**Ek 6: 15 Muharrem 1218/7 Mayıs 1803 ve 20 Safer 1236/27 Kasım 1820
Tarihli Kayıtlara Göre Numan Paşa'nın Vakfettiği Kitaplar⁵⁷**

<i>Sıra Numarası</i>	<i>Yazarı</i>	<i>Adı</i>	<i>Cilt Adedi</i>	<i>Diğer Ciltleri Olmaksızın Bağışlanan Cildin Numarası</i>	<i>Nüsha Adedi</i>
1		Mushaf-ı Şerif			7 ⁵⁸
2		Kur'an-ı Kerim Cüzleri	30		1'er
3		Tefsir-i Hazâin	2		1
4		Tefsir-i Kadı	1		1
5		Şifâ-i Şerif	3		1
6		Tercümân-ı Sihâh	1		1
7		Muhtâr-ı Sihâh	1		1
8		Muhtasar Meânî	1		3
9		Kitâb-ı Şâtîbî	1		1
10		Halebî	1		2
11		Âdâb Cümlesi	1		1
12		Kitâb-ı Şerhi'l-Hikem	1		1
13		Delâil-i Şerif			3
14		Emsile-i Kitâb			1

⁵⁷ VGMA, *VG.M.Deftter*, 744, s. 393-395; 2978/17, s. 28. Bağışlanan kitaplara ait listelerin yer aldığı iki defterdeki kayıtlar on yedi yıl arayla hazırlanmış olup birbiriyle aynı değildir. Özellikle 1820 yılına ait olan defterde (VGMA, *VG.M.Deftter*, 2978/17, s. 28), kitap isimlerinin bir kısmı farklı şekillerde tanımlanmış, bazı künyelerde kısaltma yoluna gidilmiştir. Buradaki tablo her iki liste karşılaştırılarak oluşturulmuş ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilen bu defterlerden 1820 yılına ait olan defterin çekimi de iyi yapılmadığı için - satırların sonlarına denk gelen kitapların okunamaması nedeniyle- çoğunlukla daha düzenli olduğu görülen 1803 yılına ait defter (VGMA, *VG.M.Deftter*, 744, s. 393-395) esas alınmıştır.

⁵⁸ Kur'an-ı Kerimlerden iki tanesinin Numan Paşa Camii'nde bulunduğu, Acem hattıyla yazıldığı, büyük ve alâ olduğu belirtilmiştir (VGMA, *VG.M.Deftter*, 744, s. 395; 2978/17, s. 28). 20 Safer 1236/27 Kasım 1820 tarihli defterde Numan Paşa tarafından bağışlanan Kur'an-ı Kerim sayısının altı olduğu ifade edilmiştir. Bkz. VGMA, *VG.M.Deftter*, 2978/17, s. 28.

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ

15		Tercüme-i Hadis			1
16	Seyyid Abdullah	Şerh-i Şâfiye			1
17		Kitâb-ı Şâhidî			1
18		İntihâb-ı Na't			1
19	Şeyh Muhyiddin	Kitâb-ı Cifr			1
20		Ferâiz ma'a Sirâciye			1
21		Kitâb-ı Mültekâ			3
22		Kitâb-ı Şerhü'l-Kevâkibü'd- Dürriye			1
23		Kitâb-ı Hasan Paşa Şerh-i Murâd			1
24		Fetevâyı			1
25		Mevlûd-i Nebî			1
26		Kitâb-ı Mukaddime-i Kazâ- Kudret			1
27		Kitâbü'd-Dürerü'l-Müsirre			1
28		Tasavvuf-ı Şeyh Muhyiddin			1
29		Kitâb-ı Gülistân			2
30		Ta'rîfât-ı Seyyidî			1
31		Şerh-i Müşkilât-ı Bahrî			1
32		Kitâb-ı Akâyidi el-Ömer en- Neseî			1
33		Kitâbü'l-Hediyye-i Müellife			1
34		Tecvid-i Türkî			1
35		Risâle-i Resm-i Hatt			1
36		Gâyetü't-Ta'rîf fi İlmi't-Tasrîf			1
37		Risâle fi'l-Âdâb			2
38		Kitâb-ı İlm-i Tıb-i Türkî			1
39	Sinan Efendi	Menâsik-i Hac			1

**SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI**

40		Evrâk-ı Cem'a			1
41	Mevlânâ	Mesnevî-i Şerîf			1
42		Kitâb-ı Manzûme			1
43		Kitâb-ı İrâbü'l-Uneyzî? el Müsemma bi-Temrîni't-Tullâb			1
44		Kasas-ı Enbiyâ			2
45		Kitâb-ı Eşbâh Nezâ'ir			2
46		Fetâvâyı Üskübî			1
47		Kitâb-ı Tehzîb fi'l-Mantık			1
48		Tefsîr-i Şerîf min Yâsin			1
49		Kitâb-ı Telvîh			1
50		Ziyâ'ül-Ma'nevî	2.		1
51		Şerh-i Mesnevî-i Şerîf			1
52		Kitâb-ı Menâkıb-ı Hayri'l- Berrîyye			1
53		Kitâb-ı Muvasılı't-Tullâb ale'l- Fevâ'idî'l-İrâb			1
54		Şerh-i Münferice			1
55		Müstetraf	1.		1
56		Kitâb-ı Hakâyikü'l-Meânî			1
57		Kitâb-ı Avâmil			1
58		Münyeti'l-Musallî			3
59		Kitâbü'l-İhtiyâr fi Şerhi'l- Muhtâr			1
60		Kitâbü't-Tasrîh bi Mazmûni't- Tavzîh			1
61		Manzûme-i Suyûti			1
62		Kitâbü'l-İftitâh ve Ebyâti'd- Dav'			1
63		Hâşiye-i Hayâli alâ Şerhi'l- Akâid			1
64		Şerh-i Dibâce			2

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ

65		Şerh-i-Şemsiyye li Seyyid Şerif			1
66		Metni's-Şemsiyye fi'l-Mantık Metn-i Kâfiye fi'n-Nahv Metn-i Şâfiye fi's-Sarf			1
67		Şerh-i Muhtasari'l-Menâr fi Usuli'l-Fıkh			1
68		Kitâb-ı Fetâva ez-Zeyniyye			1
69		Kitâb-ı Kenzü'd-Dekâ'ik			1
70		Hâşiye-i Şeyhü'l-İslâmü'l-Hafid alâ Şerhi'l-Muhtasar fi'l-Meânî			1
71		Buhârî		6.	1
72		Neyyire mine'l-Ehâdis			1
73		Kitâb-ı Sadri's-Şeri'a			2
74		Menkıbe-i Evliyâ			1
75		Ferâiz-i Türkî			1
76		Hâşiye-i Yakup Paşa ale's-Sadri's-Şeri'a			1
77		Kitâbü'd-Dav'			2
78		Muhtasar Müntehâ Hâşiyesi Halhâlî			1
79		Kitâbü'l-Vâfiye Şerhi'l-Kâfiye			3
80		Şerhi'l-Akâid			1
81		İrâbü'l-Kur'ân			1
82	Şeyh Sa'dî	Bostan			1
83		Tefsîrül-Kur'âni'l-Azîm li İmâm-ı Ebü'l-Leys		Son Cüz	1
84		Dinkoz Şerh-i Murad			3
85		Risâle-i Ebyât-ı Fûrs			1
86		Kitâb-ı Misbâh			5
87		İbrahim Halebî			2
88		Mu'rib-i Avâmil			1
89		Molla Câmî ale'l-Fûrs			1

**SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI**

90		Şerh-i Lübbâb			1
91		Tefsîr-i Celâleyn			1
92	Şeyh Sa'dî	Kitâb-ı Gülistân			1
93		Tavsîh ale't-Tenkîh			1
94		Kitâb-ı Mevâhibü'l-Me'ân fi'l-Kelâm alâ Evâil-i Süreti'd-Duhân			1
95		Kâfiye fi'n-Nahv			1
96		Kitâb-ı Usûlü'ş-Şeri'a			1
97		Kastalânî alâ Sahîhi'l-Buhârî	6		1
98		Kitâbü'l-Hadîs			1
99		Kitâb-ı Hidâye			2
100		Sahîhü'l-Buhârî		4.	1
101		Mükâşefe-i Kulûb			1
102		Kitâb-ı Hüsrev-i Şirîn			1
103		Kitâbü'r-Ravzû'n-Nasir Şerhi'l-Câmi'l's-Sagîr			1
104		Şerh-i Kâfiye bi'l-Fâriyeye li Seyyidi'l-Câmi fi İlmü'n-Nahv			1
105		Kitâb-ı Esrârü'l-Fâtîha			1
106		Kitâb-ı Minhâcü's-Sâlikîn			1
107		Kitâb-ı Mebârikü'l-Ezhâr fi Şerh-i Meşârikü'l-Enzâr			1
108		Kitâb-ı Şerh-i Hadîsi'l-Erbâ'in			1
109		Kitâbü'd-Dürrü'l-Muhtâr fi Şerh-i Tenvîrî'l-Ebsâr			2
110		Kitâb-ı Hızânetü'l-Fıkh			1
111		Kitâb-ı Tabakâti'ş-Şemûbî			1
112		Kitâb-ı Bahrü'l-Envâr			1
113		Hâşiye-i Vikâye ma'a Şerhihi			1
114		Kitâb-ı İmdâdü'l-Fettah Şerhü'l-İzâh			1
115		Şerh-i Fıkhü'l-Keydânî			1

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ

116		Sadi Hâfiz			1
117		Kitâb-ı Lübbü'l-Elbâb			1
118		Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs Nâkıs			1
119		Kitâb-ı Mebâdiü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl			1
120		Risâle-i Taşköprü, Ledüniyye, İsti'âre-i İsmâ			1'er
121		Hulâsatü'l-l'râb			1
122		Kitâb-ı İnâyeti ale'l-Hidâye			1
123		Kitâb-ı Şerhü'l-Elfiye			1
124		Kitâb-ı Makâmâtü'l-Hamsûn			1
125		Şerh-i Makâsîd			1
126		Kitâb-ı Hüccetü'l-Edeb			1
127		Kitâb-ı Mecma'ül-Bahreyn			1
128		Fetâvâyı Hayrîye			2
129		Kitâbü'l-Fıkh			1
130		Kitâb-ı Siyer-i Veysi			1
131		Kitâb-ı İftitâh			1
132		Kitâb-ı Mutavvel			1
133		Tarîkat-i Muhammediye			1
134		Kitâbü'd-Dürerü's-Seniye fi Şerhi'l-Elfiye			1
135		Ta'rîfâtü's-Seyyidi			1
136		Kitâb-ı Riyâzü's-Sâlihîn			1
137		Kitâb-ı Hâdi'l-Ervâh Şerh-i Hikem			1
138		Kitâb-ı Gülistân ma'a Bostan			1
139		İsbâtü'l-Vâcibi'l-Hafiyye			1
140		Kitâbü'l-Muhtâr mine'l-Fıkh			1
141		Câmi'ül-Fetvâ			1

SELANİK'TE XVIII. YÜZYILA AİT BİR VEZİR VAKFI:
NUMAN PAŞA'NIN HAYRÂTI VE AKARÂTI

142		İsâm ale'l Câmî'			1
143		Lügat-ı Fârisi			1
144		Kitâb-ı Mucübü'n-Nidâ			1
145		Kitâb-ı Tefsîrû'l-Menâm			1
146		Kitâb-ı Şemsiyye			1
147		Şerh-i Manzûm	1.		1
148		Şerh-i Recebiye mine'l-Ferâiz			1
149		Kitâb-ı Fârisi			1
150		Molla Câmî			1
151		Risâle-i Şemsiyye			1
152		Şerh-i Maksûd			2
153		Şerh-i Kavâ'idü'l-İrâb			1
154		Kit'a-i mine'l-Fıkh			1
155		Ferâiz-i Seyyidi			1
156		Şerh-i Merâh			1
157		Hacı Baba Şerh-i Misbâh			1
158		Nahv Cümlesi			1
159		Müntehab mine'l-Fetâvâ'l-Kübrâ			1
160		Lügat-ı Halimî			1
161		Kara Davud ale't-Tasavvurât			1
162		Kitâbü'l-Muhtâr			1
163		Hâşiye-i Tasavvurât			1
164		Kitâb-ı Tenvîrî'l-Ebsâr			1
165		Kitâbü'd-Dav' ale'l-Misbâh			2
166		Kitâb-ı Eşrefü'l-Vesâ'il ilâ Fehmi's-Şemâ'il			1
167		Kitâb-ı Ehâdis-i Erbâ'in			1

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ

168		Mecmûa			1
169		Hadîs-i Muhyissünne			1
170	Molla Hüsrev	Kitâb-ı Gureri'l-Ahkâm			1
171		Kitâb-ı Mutavassıt			1
172		Tasdîkât-ı Fenârî Metn-i Tasdîkât			1
173	Celâleddîn ed-Devvânî	Celâleddîn ed-Devvânî			1
174		Kitâb-ı Metn-i Kudûrî			1
175		Mukaddime-i Ebû'l-Leys			1
176		Şerh-i Pendnâme			1
177		Lûgat-ı Perîşân			1
178		Kitâb-ı Mühimmât			1
179		Kitâbü'l-İfsâh			1
180		Kitâb-ı Rum el Vâridât			1
181		Risâle-i Fuzûlî			1
182	Şeyh Bûsîrî	Kitâb-ı Şerhi'l-Kasîde			1
183		Kitâb-ı Menâr fi'l-Mantık			1
184		Ta'bîrnâme			1
185		Kâdimîr			1
186		Tehzîb ma'a Mîr			1
187		İsmi nâmalûm olarak kaydedilmiş olan yirmi iki adet kitap			

Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.